

TÜRK DESTANLARINDA İNTİKAM MOTİFİ

THE MOTIF OF REVENGE IN TURKIC EPICS

Ömer SARAÇ*

Öz

Destanlar, sözlü gelenek ortamında yaratılan ve kahramanların maceralarını anlatan, genellikle manzum olarak ortaya konan eserlerdir. Destan kahramanları Tanrı katından gönderilen ve olağanüstü özelliklere sahip kişilerdir. Bu bağlamda kahramanlar, yapılan kötülüğe karşılık vermek, bir topluluğun veya bir mazlumun intikamını almak amacıyla maceraya girişirler. Kahramanın intikam alması aslında bir nevi kendisini ispat etmesi anlamına gelir. Bu çalışmada destan kahramanlarının düşmanlarından nasıl intikam aldığı ve destanlarda intikam almanın bir motif olarak değerlendirilebileceği üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Türk destanları, kahraman, olağanüstülük, intikam, motif.

Abstract

Epics are literary works which are created in oral tradition and written in verse, portraying the adventures of heroes. Heroes of epics are the figures entrusted by GOD with extraordinary features. Within this context, heroes embark on an adventure in an effort to retaliate with evil and take a society's or an oppressed person's revenge. A hero's taking revenge actually means his proving himself. In this study, we have dealt with how the heroes take revenge on their enemies and also with the fact that taking revenge might be evaluated as a motif in epics.

Key words: Türkic epics, hero, prodigiousness, revenge, motif.

Giriş

Destanlar, milletlerin hayatında ve tarihinde çok önemli yere sahip olan eserlerdir. Destanlarda sadece milletlerin tarihi ve kimlik özelliklerini bulmayız; aynı zamanda onların yaşayış biçimleri, kıskançlıkları, ihtirasları, birbirleriyle olan çekişmelerini de görebiliriz. Destanlar tarihî olayların yanında milletlerin yaşam tarzlarını, gelenek-göreneklerini yansıtmaları açısından da oldukça önemlidir.

Destanlar, bir toplumun hayatında önemli rol oynamış kahramanların kültleştirilmeleri ve onlarla ilgili ritüelistik fonksiyonlara haiz, gerçekliğine inanılarak anlatılan anlatılardır. (Çobanoğlu, 2003: 17) Destan, sözlü gelenek ortamında halk diliyle yaratılan, kahramanların olağanüstü maceralarını anlatan ve ezgi eşliğinde söylenen tahkiyeye dayalı uzun şiirlerin genel adıdır. (Oğuz, 2004: 5)

Destanlardaki kahramanlar ise, Tanrı katından gönderilen, olağanüstü bir şekilde dünyaya gelen ve fiziksel bakımdan tam donanımlı kişilerdir. Bu kahramanlar bir ülküyü gerçekleştirmek, yiğitliğini kanıtlamak ya da intikam almak için bir maceraya girişirler.

---

* Dr., 23 Nisan Ortaokulu, İlkadım/Samsun. E-mail: omersarac57@hotmail.com

İntikam; kendisine, bulunduğu topluluğa veya benimsediği bir şeye karşı yapılan tecavüze, kötülüğe karşılık verme anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla Türk destanlarında da kahramanlar yapılan kötülüklere karşılık vermekte ve intikam almaktadırlar. Bu intikam alma çoğu zaman farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır: Hile yoluyla, savaşla, şekil değiştirerek, ruhu yer altı dünyasına çekerek, işkenceyle veya din büyüklerinden yardım alarak intikam alma biçimleri bunlardan bazılarıdır.

Yalnızca destanlarda değil aynı zamanda mitler, efsaneler, masallar ve halk hikâyelerinde de görülen intikam motifi, yapılan haksızlıklara, zulümlere karşılık verme şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Destanlarda kahramanların mitolojik varlıklara, yabancı hükümdarlara karşı yaptıkları mücadelelerin yanında kendi halkına eziyet eden beylere karşı yürüttükleri mücadeleler de önemli yer tutmaktadır. Özellikle Köroğlu destanında, halkına zulmeden beylerden intikam almak için birtakım mücadeleler içine giren halk kahramanlarıyla karşılaşmaktayız.

Ali Berat Alptekin, "Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı" adlı çalışmasında hikâyelerde geçen motifleri tasnif etmiş ve Q maddesini "Mükâfatlar ve Cezalar" olarak belirlemiştir. Öldürerek, intihara sürükleyerek, sürgün ederek ve hapsederek alt başlıklarıyla kahramanların düşmanlarını nasıl cezalandırdığının örneklerini vermiştir. (Alptekin, 1997: 366-368) İntikam motifi, Şakir İbrayev'in "Destanın Yapısı" adlı kitabında "Yurda dönme veya rakip ve kölelerin cezalandırılması" biçiminde ele alınmıştır. (1998: 274)

Destanlarda kahramanların doğumu ve gelişme evresi hep olağanüstü olmuştur. Daha sonra göstereceği bir kahramanlık sayesinde ad alması (Dirse Han Oğlu Boğaç Han örneğinde olduğu gibi) ile erginleme süreci tamamlanır. Kahramanın evleneceği kişiyi aramaya çıkması da onun birtakım mücadelelere girişeceğinin bir göstergesidir. Ayrıca kahraman, aile fertlerinden birinin kaçırılması veya öldürülmesi sonucu düşmanlarından intikam almak için memleketinden ayrılır.

Halk arasında en çok bilinen destanlarımızdan olan Köroğlu Destanı'nın kahramanı Ruşen Ali (daha sonra Köroğlu adını alacaktır), haksızlıklara asla boyun eğmeyen, zulme karşı direnen bir kişidir. Amacı düşmanla karşılaşip onu yenmek ve içinde yetiştiği toplumun acılarına son vermektir. Kahramanımız, destanda babasına yapılan zulme kayıtsız kalmamış ve intikamını almıştır. Köroğlu'nun Zuhuru Kolunda metin şu şekildedir:

Bolu beyi, güvendiği seyislerinden biri olan Ürüşan'a: "Çok hünerli ve değerli bir at bul" emrini verir. Seyis Ürüşan, uzun süre Bolu beyinin isteğine uygun bir at arar. Büyüdüklerinde istenen niteliklere sahip olacağına inandığı iki tay bulur ve bunları satın alır. Bolu beyi bu zayıf tayları görünce çok kızar ve seyis Ürüşan'ın gözlerine mil çekilmesini emreder. Gözleri kör edilen ve işinden kovulan Ürüşan, sıksa taylarla birlikte evine döner. Oğlu Ali'ye verdiği talimatlarla tayları büyütür. Babası kör olduğu için Köroğlu takma adıyla anılan Ali, babasının isteğine göre atları yetiştirir. Taylardan biri olağanüstü bir at haline gelir ve Kırat adı verilir. Kırat da destan kahramanı Köroğlu kadar ünlenir. Seyis Ürüşan, Bolu beyinden intikam almak için gözlerini açacak ve onu güçlü kılacak üç sihirli köpüğü içmek üzere oğlu ile birlikte pınara gider. Ancak, Köroğlu babasına getirmesi gereken bu köpükleri kendisi içer, yiğitlik, şairlik ve sonsuz güç kazanır. Babası kaderine rıza gösterir ancak oğluna mutlaka intikamını almasını söyler. Köroğlu Çamlıbel'e yerleşir, çevresine yiğitler

toplar ve babasının intikamını alır. Hayatını yoksul ve çaresiz insanlara yardım ederek geçirir. Halk inancına göre silâh icat edilince mertlik bozuldu der ve kırklara karışır.

Özbek versiyonunda Goroğlı'nın intikam alışı şöyledir: Goroğlı, Seferbay ve adamları ile tanıştıktan sonra hazırlık yapar ve yiğitleriyle beraber Bedbaht Dağı'nı aşır Hunhar Şah'ın şehrine saldırır. Kızılbaşların çoğunu öldürüp, mallarını ganimet olarak aldıktan sonra Çambil'e dönerler. Çambil'i mâmur hale getiren Goroğlı orayı bir şehir yapar ve kendisi de Han olur. (Ekici 2004: 135)

İster Türk dünyası anlatmalarında olsun, ister Türkiye'de anlatılan versiyonlarında olsun destan kahramanı Köroğlu, yapılan zulümlere karşılık vermekte ve babasının intikamını almaktadır.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde de yine babasının intikamını almak için yollara düşen bir oğulla karşılaşmaktayız. 'İlk av'da kendisini öldürmeye kalkan babanın daha sonra kırk namerdin elinde kâfir illerine götürülürken imdadına yetişen bir oğuldur Boğaç. Bu hikâyede kırk namerde gereken ceza verilirken Boğaç da hem babasının intikamını almış hem de toplum statüsündeki yerini korumuş olur. Destanın özeti şu şekildedir:

Bayındır Han hükmettiği halka her sene büyük şölen düzenler. Yine bir sene gelecek konukların üç ayrı çadırda ağırılanmasını emreder. Bunlar Ak, Kızıl ve Kara çadırlardır. Ak çadır oğlan çocuğu olanlara, Kızıl kız çocuğu olanlar için Kara çadır ise hiç çocuğu olmayanlar içindir. Bayındır Han çocuğu olmayanları, üremeyenleri Tanrı'nın lanetledikleri olarak görür. Dirse Han'ın ise çocuğu yoktur yanındaki 40 adamıyla geldiğinde bu davranışı hoş karşılamaz ve hanımına hesap sormaya karar verir. Hanımından hesap sorarken kendini öğüt dinlerken bulur, ama öğüdü de tutar ve büyük yemek düzenler. İnsanlara yardım eder hayır duası alır ve sonunda sağlıklı bir oğlu olur. Oğlan büyür ve Bayındır Han'ın büyük boğasıyla güreşir, kuvvetli yumruğuyla boğayı dizginler ve yener. Şan kazanır Dede Korkut'un iltifatlarına nail olur, babası tarafından da ödüllendirilir. Bunu kıskanan babasının 40 adamı fesatlık düşünürler ve babasını Boğaç Han'a karşı doldururlar. Bir av düzenlerler ve o sırada türlü oyunlarla oğlanı babasına vurdururlar. Boğaç Han mucizevî şekilde annesinin yardımıyla kurtulur, babasına eziyet eden 40 adamı yener ve hem kendisinin hem de babasının intikamını almış olur. (Gökyay 2006: 25-38)

Çalışmanın mahiyeti ve sınırları açısından tüm destanları ele almak mümkün değildir. Belirlemiş olduğumuz destanlarda intikam almanın bir motif unsuru oluşturduğunu göstermeye çalıştık.

Destanlarda tespit edebildiğimiz intikam ve intikam alma biçimleri ise şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

1. Yeraltına İnerek İntikam Alma:

Maaday Kara Destan'ının asıl kahramanı Kögüdey Mergen, babasının intikamını almak için yola çıkmıştır ve bu mücadelesinde tek başınadır. Yanında sadece, olağanüstü özelliklere sahip atı vardır. Bu at zaman zaman ona akıl verir ve birçok engeli onun sayesinde aşar. Yeraltına ve gökyüzüne seyahatleri olur. Amacı anne ve babasını ölümden kurtararak onların öcünü almaktır.

Kahramanın olağan dünyadan olağanüstü tuhafıkların bölgesine yaptığı yolculuk ve buradaki güçlere karşı kazandığı kesin zaferi, kahramanın benzerleri üzerinde üstünlük sağlayan bir güçle geri dönmesini sağlar. (Campbell, 2000: 41-42)

Maaday Kara Destanının kahramanı Kögüdey-Mergen'in Kara-Taacı'dan nasıl intikam aldığı destan metninde şöyle anlatılmaktadır:

*Muhteşem Kögüdey-Mergen
Erkek ayı gibi böğürüp,
Erlik Bey'in sevimli kızını
Ayağa fırlayıp, yakaladı.
Yeraltına girmek üzere iken,
Güçlü elleriyle onu sıkıca tuttu.
Onu öldürmeye gelen kötü ruhu (şeytanı)
Yerin merkezi olan kara taşta
Kollarından ve bacaklarından gerip,
Dört temrene sıkıca bağlayıp,
Dağ kalenin en ücra köşesinden

Sarı dikenleri kırıp, toplayıp,
Yetmiş çubuklu bir tutam yapıp,
Yedi kemiği çıkana kadar,
Arkasına, sırtına vurdu.
Yetmiş çubuklu o tutamdan
Sadece yedi çubuk kaldı.
Hiç bağırılmamış olan Kara-Taacı
Bu kadar işkenceden bağırıldı,
Hiç yalvarılmamış olan Kara-Taacı
Ölüm korkusundan yalvarmaya başladı. (Bekki 2007: 556-557)*

Destanlarda sadece kahramanlar değil, onların rakipleri de intikam peşinde koşmaktadırlar. Maaday Kara Destanı'nda Erlik Bey'in kızı intikam için yemin etmiştir:

Erlik Bey'in kızı reddedilmeyi asla içine sindiremeyerek yedi gün içinde, Kögüdey Mergen'in ruhunu, yanında yeraltına çekmek suretiyle intikamını alacağına yemin ederek yeraltına doğru hızla inmeye başladı. (Gökdağ-Üçüncü, 2007: 96-97)

2. Elçi Aracılığı ile İntikam Alma:

Altay Türkleri arasında görülen ve Türk kozmogonisi olarak da değerlendirilen "Altay Yaratılış Destanı" Tanrı Kayra Han'la Erlik arasındaki mücadeleden bahsetmektedir. Bu mücadelede Tanrı, göğe yükseldikten sonra Erlik'in yaptığı kötü işlere kızarak onu cezalandırmak için Mandeşire'yi gönderir. Bu olay destan metninde şöyle anlatılmaktadır:

Tanrı Kayra Han, uçsuz bucaksız sudan başka bir şeyin olmadığı bir yerde yaşıyordu. Tanrı can sıkıntısından kurtulmak için, daha sonra Erlik adını vereceği, Kişi'yi yarattı. Erlik'in

yaptığı kötü işlere kızan Tanrı göğün on yedinci katında bir nur âlemi yaratarak oraya çekildi. Erlik'in dünyasını yıkmak için oraya kahraman Mandeşire'yi gönderdi. O, kuvvetli mızrağıyla vurarak, korkunç gök gürültüleri arasında Erlik'in bu dünyasını paramparça etti. Ancak içindeki kötülüğü bir türlü yenemeyen Erlik, yanında kandırdığı kötü ruhlarla beraber, gökle yer arasında bir âlemde, Tanrı Kayra Han'ın insanlarından daha rahat bir yaşam sürmekteydi. Bu durum Kayra Han'ın canını sıktı. Erlik'in kötülük dolu dünyasını yıkmak için oraya, kültür kahramanı Mandeşire'yi gönderdi. O, kuvvetli kargısıyla kötülerin gökyüzüne vurarak şiddetli yıldırımların oluşmasına neden oldu. Korkunç gürültüler arasında kötülerin dünyasını mahvederek onların Kayra Han ile iyi insanlar arasından çekilmesini sağladı. (Gökdağ-Üçüncü, 2007: 38)

Yukarıdaki destan metninde de görüldüğü gibi Tanrı Kayra Han, kötü huylu Erlik'i cezalandırmak için elçisi Mandeşire'yi göndermekte ve onun vasıtasıyla Erlik'ten intikam almaktadır.

3. Hile Yoluyla İntikam Alma:

Göktürklerle Tatarlar arasında yaşanan ve Göktürklerin mağlubiyetiyle sonuçlanan savaştan bahseden Ergenekon Destanı'nda Tatar hakanı Sevinç Han'ın hile ile Türklerden nasıl öç aldığı destan metninde kısaca şöyle anlatılmaktadır:

Savaş, tan yeri ağarırken başladı. Düşman beyleri ilk çarpışmada yenilirmiş gibi mallarını olduğu gibi bırakıp kaçtılar. Aslında büyük birliklerini çevredeki tepelerin eteklerine saklamışlardı. Göktürkler:

"Bunlar artık yenildi. Vuruşmada güçleri kırıldı. Kaçıyorlar!.." deyip malları toplamak için arkalarından varıp yetiştiler. Göktürkler silahlarını bırakıp malları toplamaya başlayınca kaçan düşman kuvvetleri çevredeki güçlerle beraber hep birlikte Göktürlere saldırdılar. Göktürkler tekrar vuruşmaya başladılarsa da silahlarına davranamadan düşmanlar galip geldi. Bütün askerleri ve ailelerini kılıçtan geçirdiler. Çocuk, yaşlı ve kadın demeden herkesi öldürdüler. Göktürklerin bütün mallarını ve yurtlarını yağmaladılar. Ne varsa talan ettiler. Öyle ki, Göktürk hakanı ve karısı dahi öldürülmüştü. (Gökdağ-Üçüncü, 2007: 65)

4. Savaşarak İntikam Alma:

Kahramanların ya da milletlerin en sık başvurdukları intikam alma şekli olarak savaşmayı görürüz. Özellikle Göktürklerin Ergenekon'dan çıktıktan sonra yaptıkları savaşlar bu durumu desteklemektedir.

Göktürkler Ergenekon'dan çıktıklarında, Türklerin hakanı Kayan soyundan Börte Çene idi. Börte Çene, bütün illere elçiler göndererek, diğer Türk boylarını kendi bayrağı altına çağırırdı. Gelenleri selamlayıp bağırmasına bastılar, gelmeyenlereyse asker çıkarıp diz çöktürdüler. Ata yurtlarına el eline koymadılar. Atalarının düşmanlarından bir bir intikam aldılar. (Gökdağ-Üçüncü, 2007: 68)

5. Şekil (Don) Değiştirerek İntikam Alma:

Şekil/don değiştirme Türklerin en önemli motiflerinden biridir. Çeşitli kuşların donuna girme, başka bir insanın donuna girme destanlarda sıkça rastlanan bir durumdur. (Ögel, 1995: 248)

Maaday Kara Destanı'nda şekil değiştirerek intikam alma biçimine rastlanmaktadır. Destanda en fazla şekil değiştirenler, başkahraman Kögüdey Mergen ve atı ile Erlig Bey'in kızı Abram-Moos Kara-Taacı'dır. (Bekki 2007: 293)

Destan kahramanı Kögüdey Mergen, Kara Kula ve şaman Toodoor'u cezalandırmak ve onlardan intikam almak için sıçan ve ayı şekillerine girer. Destanda bu olay şöyle anlatılmaktadır:

Kara Kula, şaman Toodoor'u çağırdı. Ancak bu arada türlü büyülerle birçok şekle girebilen Kögüdey Mergen, kül renkli bir sıçan olup, Kara Kula'nın evinde konuşulanları dinlemekteydi. Şaman Toodoor, Kara Kula'ya hastalanmasının sebeplerini anlattı. Kögüdey Mergen ise bu arada birden yine şekil değiştirerek kara iri bir ayı oldu. Birden kükreyip Toodoor'a saldırarak kafasını parçaladı. Ardından Tastarakay kılığında sıyrılıp Kögüdey Mergen kılığına döndü. (Bekki, 2007: 484-486)

Kөгüdey Mergen, bahadır kişiliğini gizlemek için 'tastarakay' şekline girerken atı da bir 'torbok'a* dönüşür. Bu dönüşümler, kahramanın düşman ülkesine tanınmadan girebilmesi amacıyla yapılır. (Bekki, 2007: 293)

Destanın devamında Kögüdey Mergen, Kara Kula'dan intikamını şöyle almaktadır:

Kөгüdey Mergen, cebinden çıkardığı bildircin yavrularından birini ortadan parçaladı. Aniden Kara Kula'nın atı öldü. Kara Kula kendi ruhu ve varlığı olan diğer bildircini Kögüdey Mergen'den almak istedi, ancak o, bu bildircini da hemen ortadan parçalayarak Kara Kula'ya öldürücü darbeyi vurmuş oldu. Kara Kula korkunç çığlıklar atarak öldü. (Bekki, 2007: 498-491)

Daha önce de belirttiğimiz gibi destanlarda yalnızca destan kahramanları öç almaz. Kahramanın düşmanı ya da kötü kalpli kişilerin de rakiplerinden intikam alması söz konusudur.

Yukarıda incelediğimiz Maaday Kara destanında görülen durumun bir benzeri Altın Arığ Destanı'nda karşımıza çıkmaktadır. Maaday Kara'da Kara Kula ve atının yaşam kaynakları bildircin yavrularında iken Altın Arığ Destanı'nda guguk kuşlarındadır. Destanda Pora Ninci, Altın Arığ'ı şöyle öldürür:

Çibetey Han ile tekrar canlanan Hulutay, yıllar sonra memleketlerine döndüler. Ancak Pora Ninci kocasına oğlunun geri dönmediğini, bu şekilde kendisinin asla mutlu olmadığını söyledi. Oğlunun Altın Arığ tarafından öldürüldüğünden şüphelenen kötü kalpli Pora Ninci, öç almak için silkinerek yılan şekline bürünür.

Pora Ninci, guguk kuşunun başlarından birini kopardı. Böylece Ak Boz öldü ve cesedi kızıl kum haline döndü. Pora Ninci ikinci başı da koparınca, Altın Arığ'ın ak kanı saçılarak öldü. Kemikleriye beyaz bir kum yığınuna dönüştü. Pora Ninci yılan derisine bürünüp canı, uçan halısına binerek uçup gitti. (Çobanoğlu, 2007: 150-152)

6. Öldürerek İntikam Alma:

Destanlarda karşımıza çıkan intikam motiflerinden en yaygın olanı öldürerek intikam almaktır. Halk hikâyelerinde de sıkça karşımıza çıkan bu durum, destan kahramanının öfkesinin şiddetini göstermesi bakımından da önemlidir. Ak Boz At destanında babasının intikamını almak için Mesem Han'ın karşısına çıkan Hevben, onun boynunu vurarak halkına yapılan zulümlerin karşılığını vermektedir.

Hevben kimin oğlu olduğunu açıklayarak Mesem Han'ı açıkça karşısına almıştı. Babasının öcünü almak için Mesem Han'ı çarpışmaya davet etti. Mesem Han, bire bir

* Torbok: ki ya ,ndaki tosun demektir. Altay Türklerinde olumsuz tipler alayc, bir tarzda böyle adlandırılır.

vuruşmayı kabul ederek Heoben'in karşısına çıktı. Yiğitçe bir dövüşten sonra Heoben Mesem Han'ın başını uçurdu. Halka ellerinden alınan malları ve toprakları geri verdi. Halk, evlatlarının ve yoldaşlarının Mesem Han'ın zindanlarında yattığını söyleyerek Heoben'in onları da kurtarmasını istedi. Heoben zindan kapılarını açarak onları da kurtardı. Artık halkın gözüne büyük bir kahraman olmuştu. (Gökdağ-Üçüncü, 2007: 124-125)

Cengiznâmede'de benzer bir durumla karşılaşmaktayız. Cengiz, kendisine düşmanlık gösteren ve onu kıskandıkları için öldürmeye çalışan kardeşlerini ve onlarla birlikte hareket eden Kongrat Bey'i yurda döndükten sonra kıyımdan geçirir. Fakat onların nesli kesilmesin diye düşmanlarının çocuklarını koruyan Börte Kuçın'ı ise cesaretinden dolayı affeder ve onunla evlenir. (Şişman, 2009: 30)

Manas Destanı'nda ise, hırsına hâkim olamayan Kanıkey Hatun'un Çakıp Han ve Köböş'ü nasıl öldürdüğünü görürüz:

Kırk yiğit, inatlarına ve gururlarına yenildiler. Bamat'ın tavsiyesine uyarak Kalmuklara katılmaya karar verdiler. Sonra doğruca Kalmuk ülkesine doğru atlandılar. Semetey, bunların arkasından koştu. Bu sırada, eski kinine hâkim olamayan Kanıkey Hatun yanına aldığı yiğitlerle Çakıp Han ile Köböş'ü öldürmüştü. Abaka'yi ise serbest bıraktı. Çayırdı Hatun'un bu işe şiddetle karşı çıkması üzerine, Kanıkey Hatun onu da öldürttü. Semetey, bu duruma çok üzülmeye rağmen düşman akrabalarından kurtulmuş oldu. (Gökdağ-Üçüncü, 2007: 166)

Yine Alpamış Destanının kahramanı Alpamış'ın öfkeyle cadı Sürhayil'e saldırmasını ve onu kılıcıyla iki parçaya ayırmasını görürüz:

Alpamış, zaten yıllarca çektiği cefaların hırsıyla oldukça öfkeliydi ve bir an önce intikamını almak istiyordu. Üzerine gelen, hanının bütün adamlarını öfkeyle bir bir doğradı. Yolda giderken cadı Sürhayil'e rastladı. Cadı, Alpamış'ı görünce ne yapacağını şaşırıldı. Adeta nutku durdu, eli ayağı buz kesildi. Alpamış ona "İşte cadı tüm ettiklerinin cezasını çekme zamanı geldi" dedi ve bir kılıç darbesiyle başını iki parçaya ayırdı. Sonra yarık başı alarak götürüp Kalmak Hanının sarayının kapısına astı. (Gökdağ-Üçüncü, 2007: 207)

Alıp Manaş, karısı Kümüjek Aru'yu geri almak için, Ak Köbön'ün yaptığı düğüne yetişerek garip bir el kılığına girer. Kimsenin kendisini fark etmesine fırsat vermeden kaynını bulur ve onun yardımıyla Kümüjek Aru ile Ak Köbön'ün bulunduğu çadıra girer, Kümüjek Aru'yla konuşur. Ak Köbön, sorulan sorulardan rahatsız olarak Alıp Manaş'ı dışarı atar. Tekrar geri gelen Alıp Manaş, karısının zorla evlendirildiğini ve hala kendisini sevdiğini anlayınca, turna kılığına girip göğe kaçan Ak Köbön'ü yakalar ve oklayarak öldürür. (Ergun, 1998: 230-245)

7. Din Büyüklerinin Yardımıyla İntikam Alma:

Destanlarda kahramanlar, düşmanla mücadele ederken birtakım güçlerden yardım alırlar. Bazen bir pir, bazen bir evliya, bazen de ruhlar kahramanın imdadına yetişir.

"Batır, sadece halkın, dinleyicilerin sevdiği biri değildir; ervahlar ve pirlerin de yardımını görür." (İbrayev, 1998:305) Alpamış Destanında, Cadı Sürhayil kırk yiğitle beraber Alpamış'ı yakmak ister, ancak Şahmerdan Pir'in himmetiyle ona hiçbir şey olmaz.

Cadı Sürhayil, kırk iki yiğidin kırk birini ateşe verdi ama Şahmerdan Pir'in yardımıyla olsa gerek, Alpamış'a hiçbir şey olmadı. Sabah kale sarayına gelen Kalmak Han'ı, cadı Sürhayil'e çok kızdı. Ona:

"Saf cadı! Bilmiyor musun ki Alpamış, Şahmerdan Pir tarafından korunmaktadır. Şimdi uyanınca ne yapacak biliyor musun? Eline kılıcını aldığı gibi bizden, yoldaşlarının intikamını alacak. O isterse kılıcıyla Kalmak ilinde bir tek canlı bırakmaz, dedi." (Gökdağ-Üçüncü, 2007: 203)

8. Tebdil-i Kıyafetle İntikam Alma:

Destanlarda gördüğümüz bir diğer intikam alma biçimi tebdil-i kıyafetle yapılıdır. Destan kahramanı ya bir başka kişiye benzemekte ya da farklı bir kılığa bürünmektedir.

Dede Korkut Kitabı'nda yer alan "Basatın Tepegöz'ü Öldürmesi" hikâyesinde Basat düşmanı olan Tepegöz'den saklanmak için koyun postuna bürünür. Sonradan Tepegöz'ü öldüreceği zaman kimliğini açıklar. (Ergin, 1997: 205-216) Alpamış Destanı'nda da benzer bir durumla karşılaşılır:

Ultanaz, Berçinay'ı kendine almak için toy düzenlemekte idi. Bu sırada Alpamış'ın aklına bir plan geldi. Dedesiyle elbiselerini değiştirdi ve düzenlenen toya, Kutay şeklinde gitti.

Alpamış elbiselerini çıkarıp, saçını sakalını kesince, artık kimsenin şüphesi kalmadı. Önce oğlunu, eşini, babasını ve kız kardeşini Ultanaz'ın elinden kurtardı. Ultanaz'ı hapsederek değişik azaplara maruz bıraktı. Çok geçmeden de öldürdü. Ultanaz'ın annesi de cezalandırıldı. Oğlunun ölümüne çok içerleyen Badam kadın çok geçmeden fenalaşarak öldü. Alpamış babasına ihanet eden eski adamlarını da unutmadı. Onları da bir bir sorguya çekerek, kimini hapsetti, kimini sürgüne gönderdi, kimini de öldürttü. (Gökdağ-Üçüncü, 2007: 209-210)

9. Beddua Etmek Suretiyle İntikam Alma:

Fantastik masallarda kahraman her zorluğu yener ve masalın sonunda düşmanlarından intikamını alır. Eski destanlarda bu durum, destan kahramanının her zaman istediği gibi gerçekleşmemektedir.

Kocacaş destanında insanoğlu ile tabiat güçlerinin mücadelesi görülür. Ayrıca destan kahramanı, Kutsal Keçi'nin lanetine uğramış ve bir dağın zirvesinde ölmüştür. Burada destan kahramanının değil de destanda geçen bir varlığın intikamı söz konusudur. Destan kahramanı Kutay, Kutsal Keçi'yi avlayarak saygı görecektir, toplumsal hiyerarşide kendisine yer bulacaktır. Bu yönüyle öç alma, bir erginleme ritüeli gibidir. Kutay ile keçi arasındaki olay şöyle gerçekleşir:

Keçi kendi kendine söylenip:

"Çoluğumu, çocuğumu, eşimi öldürdün. Beni de öldürmek için uğraşıp aylardır peşimden geliyorsun avcı. İnşallah üzerinde durduğun kayada hapis kalırsın. Kıtay yurduna geri dönemeyesin," dedi

Keçinin duası, tanrı katında makbul oldu. O sırada Tanrı'nın kudretiyle Kocacaş'ın üzerinde durduğu kaya, sisler içinde göğe doğru yükseldi ve diğer kaya parçalarıyla bağlantısı kesildi. Bu sırada Kocacaş okunu hazırlayarak keçiye doğru hedefledi ve hızla fırlattı. Keçi seri bir hareketle yana kaçtı ancak okun bacağına isabet etmesini engelleyemedi. Bunun üzerine geri gelen keçi, bedduasını tamamladı. "O kaya üzerinde ölüp kalasın" diyerek geri dönüp yoluna devam etti. Kocacaş kayanın üzerinde mahsur kaldı. (Köse, 1996: 317-408)

Destanda kendisine kutsiyet kazandırılan keçinin bedduası sonucu Kocacaş, kayanın üzerinde mahsur kalır ve kaçınılmaz son gerçekleşir.

10. İşkenceyle İntikam Alma

Destan kahramanı Er Samır, karısına yapılan işkencelerin öcünü misliyle karşılık vererek almaktadır.

Er Samır, Sarı Koron'un az ötesinde karısı Altın Tana'nın işkenceden bitap düştüğünü görünce, öfkeden çıldıracak bir hale geldi. Hemen Sarı Koron'a saldırıp kamçılıyarak, Erlik Bey'in at direğinden baş aşağı astı. Kadın buna rağmen ölmeyince Er Samır, kuzgun ve saksagan gibi öterek bu ikisini çağırdı. Sarı Koron'un etlerini gagalayıp kemikleri oydular. (Dilek, 2002: 72-74)

Yine aynı destanda Er Samır, Kara Bökö'den intikamını şöyle alır:

Omurga kemiğini parçalayıp,

Kemiklerinin hepsini kesti.

Kara Bökö dayanamayıp

Ahlayıp, inleyerek ona dedi ki:

Paçamda bıçak var,

Hemen al, dedi.

Onu işiten Er Samır

Kara Bökö'nün paçasından

Kara çelikten bıçağı alıp,

Kara kanını döküverdi.

Birçok kemiğini kesip, parçaladı.

Kara Bökö ölüverdi. (Dilek, 2002: 81)

Sonuç

Destanlar, milletlerin hayatında önemli yer tutan eserlerdir. Destan kahramanları olağanüstü özelliklere sahip kişilerdir. Tanrı katından gönderildiğine inanılan bu kahramanlar, bir ülküyü gerçekleştirmek ya da halka veya kişilere yapılan zulmün intikamını almak için çeşitli mücadelelere girişirler. Bu mücadele aslında bir nevi kahramanın kendisini ispatlaması ve halkın güvenini kazanması olarak da değerlendirilebilir. Bu yönüyle *intikam alma motifi* işlevsellik arz eder ve erginlenme sürecinin bir parçasıdır. Destan kahramanlarının düşmanlarından ya da düşman olarak gördüğü varlıklardan intikam alma biçimleri destanlara göre farklılık göstermektedir. Kısaca, değişmeyen bu işlevin bağlamı değişebilir.

Çalışmamızda ele aldığımız destanlarda görüldüğü üzere, destan kahramanları yapılan haksızlıklara ya da zulümlere kayıtsız kalmamakta ve düşmanlarını bir şekilde cezalandırmaktadırlar. Genel olarak destanlarda kahramanlar benzer şekillerde ortaya çıkmakta ve bir yakınına veya halkına yapılan eziyetlerin karşılığını vermektedir. Bu durum toplum duyarlılığının bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Destanlarda, *yapılan kötülük asla cezasız kalmaz* gerçeğinin altı bir kez daha çizilir.

İncelediğimiz destanlarda kahramanların olay örgüsü içerisinde hep bir düşmanla/rakiple karşı karşıya gelmesi söz konusudur. Yaptığımız bu çalışmada

destanlarda intikam motifinin yer aldığını ve sıklıkla kullanıldığını söylemek yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- ALPTEKİN, Ali Berat (1997) Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- BEKKİ , Selahaddin (2007) Maaday-Kara Destanı, Elazığ: Manas Yayınları.
- CAMPBELL, Joseph (2000) Kahramanın Sonsuz Yolculuğu (çev. Sabri Gürses), İstanbul: Kabalıcı Yayınları
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2003) Türk Dünyası Epik Destan Geleneği, Ankara: Akçağ Yayınları.
- DİLEK, İbrahim (2002) Altay Destanları-I, Ankara: TDK Yayınları.
- EKİCİ, Metin (2004) Türk Dünyasında Köroğlu, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (1997) Dede Korkut Kitabı-I, Ankara: TDK Yayınları.
- ERGUN, Metin. (1998) Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı: Alıp Manaş, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız ve Üçüncü, Kemal (2007) Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları, Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (2006) Dedem Korkudun Kitabı, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- İBRAYEV, Şakir, (1998) Destanın Yapısı, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- KÖSE, Nesrin (1996) Kocacaş Destanı, Ankara: Milli Folklor Yayınları.
- OĞUZ, M. Öcal (2003) "Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları", *Milli Folklor*, S: 62, Ankara
- ÖGEL, Bahaeddin (1995) Türk Mitolojisi, C. II, Ankara: TTK Basımevi.
- ŞİŞMAN, Bekir (2009) Cengiznâme Samsun: Etüt Yayınları.